

Filip Plašil

Jamenské panství a koaliční války

V třetím a čtvrtém čísle XIV. ročníku Polenska se zhořský historik Jindřich Coufal zabýval otázkou cikánů na jamenském panství a spory poddaných s tamější vrchností. Jak již tehdy bylo řečeno, čerpal autor z materiálů zrušeného vrchního úřadu v Jamném, které nejen zachránil před zničením, ale i odborným způsobem zkoumal a v určité míře i přepsal farář P. Bohumil Simonides. Je s podivem, že Simonidesovy rukopisy se v průběhu téměř šedesáti let od jeho smrti neztratily a nepodlehly zkáze, ale jsou uloženy v různých institucích i u soukromých osob po celé Vysočině. Právě zmíněným duchovním zaznamenané a přepsané údaje přispívají mimo jiné k doplnění obrazu moravského venkova v období válek proti vzbouřené Francii a později proti armádě Napoleona I. a pohybu vojska po Vysočině.

Habsburská monarchie se v průběhu 18. století v žádném případě neocitala v pozici „klidných“ států. Jen v poslední čtvrtině století připomeňme válku o bavorské dědictví v letech 1778 – 1779 či turecká polní tažení v letech 1788 a 1789. Všechny zmíněné boje se více či méně dotýkaly i obyvatel Čech a Moravy, a to v podobě přímé účasti českých vojáků a všudypřítomných válečných daní – v roce 1790 obnášela její výše 106 zl. 51 kr. pro Jamné, 72 zl. musela vyplatit Lipina, 85 zl. 36 kr. Rybné, 72 zl. 21 kr. Věžnice, 96 zl. 21 kr. Řehořov a 69 zl. 45 kr. Meziříčko. V této době však již existovalo v nedaleké Francii dalekosáhlé a do této doby nevídané revoluční hnutí, jenž zcela přirozeně vyvolalo zděšenou reakci v okolních monarchiích v podobě zorganizování první koaliční výpravy.¹ Tato dopadla pro koaliční vojsko zcela neslavně a jejím přímým důsledkem byla okupace Rakouského Nizozemí francouzskou armádou. K jejímu vyhnání značně přispěly české oddíly, podporované mimo jiné i příspěvky obyvatel jamenského panství; 3. března 1793 oznámil Jan Jelínek, rychtář v Rybném, společně s přísežnými Jiřím Varhaníkem a Ignácem Homolkou „*konsignaci, co a jak mnoho obyvatelé obce rybenské na válečný příběh z dobré vůle v poníženosti skládati a dáti chtějí, totiž: Jan Jelínek 5 zl., Jiří Varhaník a Josef Tlačbaba po 1 zl. 30 kr., druzí lánici po 1 zl., podruzi 2 zl. 40 kr., služební chasa 1 zl. 4 kr., učitel 10 kr. a školní děti 30 kr., celkem 21 zl. 11 kr., kterážto peníze na nejprvnější rozkaz v poníženosti odvedeny budou.*“ Jak je patrné, nevyhnula se dobrovolně povinným příspěvkům

---

¹ Nutno podotknout, že v této době lidově řečeno šlo Rakousko z války do války – vždyť mír s Tureckem se podařilo uzavřít až v srpnu 1791, zhruba ve stejné době se podařilo zažehnat další hrozící válku s Pruskem. Sblížení obou států nastalo právě vlivem francouzské revoluce.

ani nejnuznější vrstva poddanské třídy. První válka proti Francii skončila až roku 1797; rozhodně však nebyla válkou poslední.

Již následujícího roku vypukla druhá koaliční válka a od počátku prosince se skrze území Moravy a Slezska začala přesunovat především ruská vojska na bojiště v severní Itálii, a později i přes Čechy dál do Bavorska. K potřebě procházejícího ruského vojska byli poddaní pod jamenským vrchním úřadem roku 1799 nuceni odvézt do Třebíče 65 mír ovsa a do Jihlavy 337 mír téhož za náhradu 2 kr. od míry a míle cesty. Ještě ve stejném roce putovalo Rusům do Svitav dalších 90 centů sena (3 kr. od míle a centu) a 50 mír ovsa (1 kr. od míle a míry). Jak boje pokračovaly, přibývalo raněných a svou daň si vybíraly též nemoci. Již v únoru 1800 bylo v Řehořově ubytováno 207 nemocných transportovaných do Brna. Téhož měsíce dodalo jamenské panství pro ruskou armádu 55 vozů (včetně 110 koní). Dočasného oddechu dopřála poddaným mírová smlouva v Lunéville 9. února 1801, kterou druhá koaliční válka skončila.

Když začala na podzim roku 1805 další válka s Francií, v pořadí již třetí, leccos se pro české země změnilo, neboť na rozdíl od pouhých průchodů armád se nyní strhly vojenské srážky přímo na jejich území.² Obyvatelstvo trpělo nucenými dodávkami vlastnímu vojsku, ale především přítomností nepřátelských Francouzů a Bavorů, jež se na cizím území nerozpakovali provádět rekvizice skutečně ve velkém a často nevybíravým způsobem. Již v září došlo na jamenský vrchní úřad nařízení příkazující opatření přípřeží pro ruské vojsko, na které reagoval 29. září vrchní správce vyhláškou: „*Podle nejvyššího nařízení musí jamenský statek dáti pro Rusy 10 vozů na foršpon, které vozy 6. října, t. j. v neděli v poledne v Lechvici býti musí. Těm furám se musí přidati konduktér, který umí německy a ten se musí hlásiti v Lechvici u slavného komissara. Furry, které z Lechvic do Kuzelsdorfu³ jedou, ať mají s sebou tam i zpět seno a krmení a připojí se k třebickým furám.*“ Téhož roku muselo Jamné francouzskému vojsku dodat 1 koně, 50 košil a 50 párů bot, dále 44 centů sena.⁴ Postiženy byly i další vesnice panství – Rybné dodalo 12 centů sena, Věžnice stejné množství a konečně Meziříčko 10 centů. Rekvizice se nevyhnula ani vrchnosti, která musela dodat 18 centů sena.

---

2 Vysočinu nevyjímaje – za příklad může sloužit bitva u Štoků, kde rakouské vojsko porazilo Bavorsy pod velením generála Karla Philippa von Wredeho.

3 Správně Lechovice, obec v okrese Znojmo. U druhé obce se bude jednat patrně o Katzelsdorf v Dolních Rakousích.

4 Oproti Polné, které bylo zrekvírováno 850 párů střevíců a vysokých bot, 500 loket sukna atd., se může toto množství zdát zanedbatelné, nicméně musíme vzít v úvahu možnosti tehdejšího venkova i velikost vesnic.

Zcela běžným jevem se stalo okrádání obyvatelstva. V Rybném zabavili francouzští husaři 1 koně s postrojem Jiřímu Varhaníkovi a Františku Havlíčkovi. Dalším okrádáním přišel rybenský Matěj Polák o vůz na dříví. Podrobná zpráva se zachovala ze 7. prosince 1805. Tehdy vezli Isaiáš Homolka a Tomáš Kopřiva (toho času povinni zajistit přípřež pro bavorské vojsko) na saních bavorské důstojníky do Německého Brodu. Na zpáteční cestě se za účelem nákupu zastavili v Sandhüblu⁵, kde nerozumně svěřili jistému vojákovu koně. Když se vrátili, byli koně pryč i s vojákem. Přípřeže vůbec platily za nebezpečné akce. Jamenským obyvatelům Janu Valíkovi a Petru Kudrnovi, kteří zajišťovali přípřež u Brna, vzali vojáci 4 koně i s vozy. Podobně dopadl i Matěj Šandera s bratrem na přípřeži v Linci, když přišel taktéž o čtyři koně. Jamenští sedláci Vala, Kourek, Homolka a Zeman, jež dleli na přípřeži ve Schwarzkirchen (Ostrovačice) a Českých Budějovicích, byli okradeni celkem o devět koní a dva vozy. Krádeže se samozřejmě netýkaly jen zvířat a vozů. Řehořovskému kováři zabavili procházející francouzští vojáci 85 podkov, sedláku Vokurkovi v Rybném saně a skoro černým humorem zavání zaznamenaná krádež houslí rybenskému obyvateli Smutnému.

Značných škod se dočkal řehořovský poštministr. Vzhledem k tomu, že poštovní stanice 1. řádu v Řehořově ležela na císařské silnici spojující Brno s Prahou, bylo zde po celou dobu přesunů vojska rušno; navíc fungovala zdejší pošta i jako transportní stanice pro osady jamenského a z části černického a třebičského panství. Jediného dne roku 1805 byl poštministr nucen zajistit ubytování pro 56 štábních důstojníků francouzské armády a pro dalších 132 mužů jako ordonance. Společně s tím musel poskytnout krmivo pro 135 koní. Dva poštministři koně byli Francouzi zabaveni a jeden z nich poslán maršálu J. B. Bernadottovi, druhý pak dle dochovaných záznamů samotnému císaři Napoleonovi do Mikulova⁶. Oba však následkem příliš rychlé jízdy pošli.

Po kraji se potulující bavorské vojsko pobralo v lesích poblíž Meziříčka a Věžnice celkem 5 bříz, 92 borovic, 68 smrků, 134 jedlí a dalších 46 sáhů dříví, z čehož vzešla panství – dle odhadu lesního z Luk – škoda 1896 zl. 55 kr. (správa komorních statků však namítala, že leccos si nepochybně „zrekvírovali“ na účet armády též samotní poddaní pro svou potřebu). Úsměv na rtech zcela jistě ztuhnul nájemci jamenského panství Johannu Nussbaumovi poté, co mu vojsko zrekvírovalo nebo ukradlo 141 centů sena, 112 centů slámy, 4 centy hovězího, 1 cent skopového a 1 cent 25 liber vepřového masa, 4 sudy piva, 3 vědra vína, 30 lahví rosolky, 30 liber přesívané mouky, 3 centy chleba, 25 liber cukru, 10 liber kávy, sedlo s postroji na koně a 30 párů bot. Celkem

---

5 Mohlo by se snad jednat o Bedřichov u Jihlavy.

6 Tohoto koně si poštministr cenil na 173 zl.

nájemce hlásil napáchané škody jen na ukradeném a zabaveném materiálu na 3836 zl. 39 kr...⁷ Zachovala se i stížnost nájemce adresovaná správě komorních statků, v níž oznamuje zajímavé skutečnosti o množství ubytovaného vojska. Od 26. listopadu do 3. prosince 1805 se přímo v nájemcových prostorech nacházel plukovník, podplukovník, 2 rytmistři a 8 poručíků s mužstvem. Jamenské usedlosti pak nedobrovolně hostily po 10 až 30 mužích jízdy a až 60 pěšáků.

Neveselé časy pokračovaly i po Novém roce 1806. Značné problémy činila skupina jízdního dělostřelectva usazená v Lukách nad Jihlavou, která vyslala rekviziční komando v podobě poddůstojníka s několika muži. Ti požadovali značné množství potravin a obilí v Meziříčku. Poté, co bylo slíbené dodáno, dělali si dělostřelci nárok na denní dodávku 80 liber chleba, 40 liber masa, 9 mír ovsu a 24 centů sena. Když jim bylo na pokyn vrchního úřadu odpovězeno, že bez jeho svolení nemohou nic vydat, vypáchili vojáci zámky stodol i sýpek a pobrali vše, co našli, nevynechávaje při tom ani soukromé zásoby domácností. Podobné zkušenosti měl s francouzskými vojáky i Řehořov. Jamenský rychtář zase udával, že do vsi často přicházelo 5 – 20 mužů bez důstojníka a vzali vše, nač přišli. Rychtář si stěžoval též na hrubé chování Francouzů a obtížnost dorozumění, neboť většinou české obyvatelstvo jamenského panství neumělo příliš německy, a už vůbec ne francouzsky.

Při sčítání škod se jamenský účetní personál skutečně nezastavil. Od 20. prosince 1805 do 8. ledna 1806 bylo zrekvírováno či ukradeno:

1. Nájemci Nussbaumovi 12 centů sena, 470 centů slámy, 7 mír ovsu, 104 liber chleba, 6 mír hrachu, 30 zl. v bankocetlích a na hotovosti 24 zl. 58 kr. na maso a 27 zl. 25 kr. na obuv.

2. Poddaným v Jamném 3 koně, 4 vozy, 22 ½ centu sena, 660 centů slámy, 11 mír ovsu, 1 míru hrachu, 173 liber chleba, 20 zl. v bankocetlích a na hotovosti 14 zl. na maso, 58 zl. 47 kr. na koně a 43 zl. 22 kr. na obuv.

3. Poddaným v Rybném 4 koně, 2 vozy, 12 loktů jemného a 16 loktů hrubého plátna, 22 centů sena, 700 centů slámy, 11 mír ovsu, 2/8 míry hrachu, 174 liber chleba, 7 zl. v bankocetlích a na hotovosti 41 zl. 32 kr. na maso, 54 zl. 14 kr. na koně a 43 zl. 41 kr. na obuv.

4. Poddaným v Meziříčku 16 centů sena, 640 centů slámy, 123 liber chleba, 8 mír ovsu a na hotovosti 29 zl. 30 kr. na maso, 41 zl. 50 kr. na koně a 30 zl. 50 kr. na obuv.

---

⁷ Zajímavý je i výčet cen jednotlivých druhů zboží – sud piva stál 23 zl. 30 kr., cent hovězího nebo skopového 16 zl. 40 kr., cent vepřového 25 zl., cent chleba 20 zl., cent mouky 12 zl., libra kávy 3 zl., libra cukru 2 zl. atd. Podotýkám, že vídeňský cent se rovnal 50 kg, vídeňská libra potom 0,5 kg.

5. Poddaným z Věžnice 16 loktů jemného a 52 loktů hrubého plátna, dvoje šaty, boty, 20 centů sena, 640 centů slámy, 4 míry ovsu, 151 liber chleba, 67 zl. v bankocetlích a na hotovosti 36 zl. 11 kr. na maso, 51 zl. 36 kr. na koně a 38 zl. 40 kr. na obuv.

6. Poddaným z Řehořova 7 koní, 4 vozy, 60 loktů jemného a 129 loktů hrubého plátna, dvoje šaty, 9 párů bot, 16 centů sena, 640 centů slámy, 4 míry ovsu, 134 liber chleba, 350 zl. (!) v bankocetlích a na hotovosti 31 zl. 56 kr. na maso, 45 zl. 51 kr. na koně a 33 zl. 30 kr. na obuv.

Ze jmenovaných obcí navíc museli dodat 6 volů, 64 centů hovězího masa, 88 ovcí, 21 centů skopového masa, 23 prasat, 28 centů vepřového masa, 9 věder vína, 54 věder piva a 8 věder kořalky, 39 liber kávy, 66 liber cukru, 25 liber sýra, 316 liber másla, 5 centů pšeničné a 12 centů žitné mouky.

Po prozkoumání hrozivých čísel zjišťujeme, že během pouhých tří týdnů muselo francouzské vojsko zlikvidovat veškeré zásoby, což obzvláště v zimě zajisté nenaplnilo obyvatelstvo optimismem. Množství zkonsumovaných potravin dokládá obrovské počty vojáků (pokud vyloučíme nepravděpodobnou hypotézu, že by snad Francouzi, kteří se po Vysočině pohybovali, holdovali v polních podmínkách obžerství). Například nedalekou Polnou ve stejné době vyjídalo zhruba 3000 vojáků a nejednalo se zdaleka o nejsilnější skupinu vojska, která v Polné během napoleonských válek dlela.

Jamenské panství bylo svědkem přesunů vojsk i v průběhu roku 1806. Dne 9. července 1806 upozorňuje krajský úřad ve Velkém Meziříčí, že přes Velkou Bíteš, Velké Meziříčí a Jihlavu potáhne v nejbližší době francouzské vojsko o síle 11 000 mužů a 1600 koní. Podle nařízení mělo Jamné ubytovat 100 mužů jízdy, Rybné 150, Věžnice 100, Řehořov 200 a Meziříčko 150 mužů. Mužům mělo být poskytnuto dobré čerstvé maso, koním oves, seno a sláma. Kvůli nařízení velitele jízdy bylo nutné dopravit všechny rekvírované potraviny do Velkého Meziříčí; jamenskému vrchnímu úřadu byla nařízena dodávka 1050 bochníků chleba, 4000 liber masa, 4 sudy piva, sud kořalky, 2 míry hrachu, 60 centů ovsu a 40 centů sena, a to vše do 13. července do 7 hodin ráno. Ani tentokrát nebylo zapomenuto na povinné příprěže, kterými bylo jamenské panství ve srovnání s okolními vesnicemi a městečky značně přetíženo.⁸

Nová válka Rakouska s Francií nastala opět v dubnu 1809. Netrvala však dlouho – již 13. května bylo Francouzi obsazeno hlavní město Vídeň a rozhodující bitva u Wagramu 5. a 6. července 1809 skončila porážkou Rakušanů. I

---

⁸ Např. nesrovnatelně větší Měřín byl povinen poskytnout 4 příprěže a 1 postroj, Kamenice 1 příprěž a 2 postroje, Zhoř 2 příprěže atd. Oproti tomu Jamné 3 příprěže a 4 postroje, Řehořov 6 příprěží a 4 postroje, Věžnice 1 příprěž a 2 postroje a Meziříčko 1 příprěž a 4 postroje.

tentokrát neminula Jamenské tíživá povinnost příprzeží pro rakouské vojsko, ustupující na sever přes Jihlavsko. Že se nejednalo o maličkost, dokládá např. zpráva z Polné, kterou mělo postupně projít kolem 30 000 vojáků a projet na 300 vozů, z nichž některé možná mohly patřit i Jamenským. Jamenské panství poskytlo v roce 1809 příprzeže pro značné množství oddílů: dne 24. února 51 polopříprzežních vozů a 6 přistrojených koní pro 1058 mužů polního dělostřelectva na pochodu z Olomouce do Prahy; 26. února byla požadována příprava vozů pro řadový pěší pluk Lindenau na pochodu z Německého Brodu do Roudnice; 1. března muselo být připraveno celkem 180 koní pro 30 pontonů z Klosterneuburgu⁹ do Prahy. Ještě téhož dne mělo být poskytnuto 20 koní do Stonařova, nicméně jamenský vrchní úřad žádal o osvobození od této povinnosti, neboť měl ve stejnou dobu dodat ještě 50 koní pro polní pece... Hned 2. března následovalo 59 polopříprzežních vozů a 4 přistrojení koně pro pěší pluk na cestě do Českých Budějovic, 21. března 40 polopříprzežních vozů pro pluky Czartorisky, Reuß-Gratitz a Chateler do Velké Bíteše a 20. dubna vezlo 10 vozů z Jamného 4000 bochníků chleba do Tábora pro 4 pěší a dva jízdní pluky. Požadavky příprzeží se neustále opakovaly i přes několik žádostí panství, aby nebylo tolik přetěžováno, a trvaly i ve druhé polovině roku, kdy se již převáželi především nemocní.

I průběh napoleonských válek se zdá být mnohdy krkolomný. Po uzavření míru roku 1809 se Rakousko poněkud nedobrovolně stalo spojencem Francie (i když značně vlažným). V tomto nevyhovujícím stavu setrvalo až do roku 1813, nepochybně i vlivem vnitřní finanční krize a prodělaného státního bankrotu. Teprve 11. srpna zmíněného roku se habsburská diplomacie konečně odhodlala k opětovnému vyhlášení války Francii. Tím nastaly českému a moravskému venkovu opět těžkosti s přesuny vojska, které byly tentokrát velmi intenzivní.¹⁰ I na Vysočině bylo po jistou dobu ubytováno vojsko, např. 342 mužů v Kamenici, 461 v Bohdalově, 144 ve Stáji, 141 ve Zhoří atp. Ani samotná obec Jamné se tentokrát neobešla bez ubytovací povinnosti a s tím spojených násilností. Zaznamenán byl exces dvou pruských vojáků, ubytovaných u jamenského obyvatele Tomáše Strnada.¹¹ Oba Prusové se chovali značně hrubě a Strnadovi rozbili nádobí užitě při večeři, načež odešli do hospody. Zde ohrožovali na životě vrchnostenského hostinského Filipa Wallu.

---

⁹ Okresní město ve spolkové zemi Dolní Rakousy, ležící 13 km severozápadně od Vídně.

¹⁰ V severních Čechách se soustřeďovala dosud nejpočetnější armáda na území Čech – 236 000 vojáků protinapoleonské koalice.

¹¹ Celé znění výpovědi Filipa Wally a Tomáše Strnada uvedl PhDr. František Hoffmann ve své publikaci *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy*, s. 369 – 370.

Během incidentu s ruskými vojáky, kteří přispěchali hostinskému na pomoc, Prusové jednoho z nich postřelili. Poté se jali s vyhrožováním demolovat zařízení hostince a následovně se vrátili do obydlí, kde týrali celou Strnadovu rodinu takovým způsobem, že se tato musela dát na útěk.

Po bitvě u Chlumce a Přestanova se boje přesunuly na německé území, kde také předposlední koaliční válka proti Napoleonovi skončila proslulou bitvou u Lipska. Ještě před jejím začátkem však Čechy posloužily jako týl armád spojenců, který denně vysílal na 1500 povozů k odvozu raněných i materiálu. Mezi 1. a 20. zářím 1813 byly vojsku vydány 2 miliony porcí chleba. Celkově vzato se Čechy na podzim roku 1813 staly obrovskou zásobárnou a také polní nemocnicí, neboť zde našlo azyl 40 000 raněných a nemocných. K největším lazaretům patřila vedle Brna, Jindřichova Hradce, Plzně, České Lípy a dalších i Jihlava. Přes všechnu snahu úřadů se po celých Čechách rozšířila epidemie nervové horečky a od dobytka hnaného ruskému vojsku i dobytčí mor...

Přelomem let 1813 a 1814 však útrapy obyvatelstva víceméně skončily, neboť další vývoj již neměl na české země žádný katastrofální dopad. Poslední velkou akcí se stal pochod ruského vojska do Německa, který se konal opět přes Čechy na jaře 1815. Jediným záznamem ze zmíněného roku, který se jamenského panství dotýká, je nařízení vrchnostenského správce rychtářům všech obcí příslušných k panství, aby 1. června 1815 byli z každé obce vysláni 4 statní koně do Jihlavy, odkud měli vézt saského krále Friedricha Augusta I. do Německého Brodu.

S rokem 1815 vzaly za své i neklidné doby napoleonských válek, v Čechách obecně nenáviděných a v žádném případě podporovaných. Do života obyčejných obyvatel venkova přinesly jen chaos, násilí a ještě větší bídu; v některých místech Podkrkonoší děti přestaly chodit do škol, protože zkrátka už nevlastnily nic k oblečení a neměly ani boty; horentně se zvýšila kriminalita a po kraji se potulovaly loupežné bandy (kupříkladu známému lotru Janu Jiřímu Graselovi dala živnou půdu právě tato doba). Vlivem státního bankrotu v roce 1811 byly ožebračeny masy obyvatelstva, rozmohly se epidemie nemocí. Pokud vezmeme v úvahu všechny předestřené aspekty, nezbyvá nám než konstatovat, že český venkov od napoleonských válek dosud nepoznal horšího období.

Použitá prameny a literatura:

- Archiv Josefa Pavelky z Jamného, rukopis P. Bohumila Simonidese.
Regionální muzeum Žďár nad Sázavou, K 125, rukopis P. Bohumila Simonidese.
Hoffmann, František. *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy*. Jihlava: Ekon, 1999.
Kronika českých zemí. Praha: Fortuna Print, 2003.
Prchal, Jan. *Polná v 19. století*. Polná: Linda, 2005.
Švankmajer, Milan. *Čechy na sklonku napoleonských válek*. Jihlava: Ekon, 2004.

Městská váha

Počátkem roku 1896 schválilo městské zastupitelstvo v Polné zřízení městské váhy. Náklady na postavení dřevěné boudy a pořízení nového strojového zařízení činily 1200 zlatých. Váha byla umístěna zejména pro potřeby obchodníků a povozníků uprostřed Husova náměstí na východní straně bývalé budovy soudu. Zařízení směl, ale za poplatek, využít bez omezení vlastně kdokoliv. Po náletu letadel Rudé armády na kolonu ustupujících vozidel Wehrmachtu v dopoledních hodinách dne 9. května 1945 byla výbuchem munice budova soudu značně poškozena. Následně, na základě usnesení MNV z 28. června 1946, byla zbourána; sutinami byl postupně zavážen Školský rybník v Havlíčkově ulici. Později bylo odvezeno i strojové vybavení městské váhy s nezbytným přezmenem sloužícím k vážení. Za vážní boudou na severní straně byly vysázeny křoviny a k boudě posazena lavička. V padesátých letech sloužila bouda jako sklad náradí, náčiní a zahradnických potřeb pro úpravu parků, čelní stěna byla řadu let využívána jako plakátovací plocha. Bouda městské váhy byla z Husova náměstí odstraněna 1. dubna 1962; byla odvezena do Obecního lesa, kde byla řadu let používána myslivci a lesníky. Místo na Husově náměstí, kde váha stávala, bylo upraveno a dnes je součástí městského parku; stojí zde také informační tabule města.

Malá dominanta na největším ze tří polenských náměstí patřila v minulosti do působnosti policejního odboru městské rady a podle požadavků zájemců o vážení povozů ji obsluhoval obecní strážník. Za vážení povozů a dobytka byl vybírán poplatek ve prospěch města. Kolik v Polné činil, nevíme. Podle dostupných údajů z první poloviny minulého století z jiných míst to mohlo být od vážení prázdného povozu 20 haléřů, za povoz s nákladem 30 až 40 haléřů. Obdobné ceny byly stanoveny za vážení dobytka, a to za kus podle velikosti.

Další podobná zařízení stávala na Dolním městě u škrobáren společnosti Amylon, na Zápeklí u bývalého podniku Sativa a u nádraží. V současnosti jsou v Polné takovéto váhy na Horním městě – v areálu bývalého Státního statku, farma A, nebo na farmě B (bramborárna při silnici na Nové Dvory). Nejmodernější váha byla v červenci až srpnu 2008 instalována na hlavním nádvoří bývalého hospodářského dvora škrobárenské společnosti Amylon, nyní polenského sběrného dvora firmy Koba.

Městská váha z Husova náměstí dnes již patří historii a můžeme ji spatřit jen na dobových fotografiích. V den jejího odstraňování bylo pořízeno několik dokumentárních snímků, které jsou uloženy v archivu Městského muzea v Polné.

Městská váha před odstraněním, 1962 (archiv Městského muzea v Polné)

Milan Šup

Polná, rok 1938 a období druhé republiky

Mezi letopočty končící osmičkou, které se zapsaly významně do historie českých zemí, patří i osudový rok 1938. V tomto roce skončila po dvacetiletém trvání faktická, nikoliv právní, existence Československé republiky, státního útvaru vzniklého po první světové válce. Rok plný zvratů, nesplněných slibů a beznaděje poznamenal i život občanů Polné. Československo bylo stále intenzivněji ohrožováno ze strany nacistického Německa.

Město a občané ještě žili všedními starostmi, mezi které patřily i dohady o prodeji městské elektrárny či nutnosti kácení stromů u rybníka Peklo. Počátkem roku se vypořádávali s následky sněhové vánice, která na několik dnů odřízla město od okolního světa. Spála, a tehdy nebezpečný záškrt, upoutala na lůžko mnoho polenských dětí. Ve školách se dva týdny z důvodu epidemie nevyučovalo. Zemědělství postihlo rozšíření slintavky a kulhavky s následným uzavřením trhů na dobytek. Zdražilo maso a také sádlo. Ve městě se savělo. Byla zahájena výstavba Lidového domu pro spolkovou, kulturní a tělo-

výchovnou činnost. Správní výbor Sokola hledal řešení pro opravu zámku se záměrem vybudovat v této lokalitě sokolovnu a vlastní kino. Pokračovalo, s krátkodobou stávkou dělníků, dláždění okresní silnice z Husova náměstí k nádraží. Ministerstvo veřejných prací poskytlo na její výstavbu 840 tisíc korun a město přispělo částkou 84 tisíc korun. Po požáru byla obnovena budova továrny na výrobu měřidel, známá jako "metrova". Hospodářské družstvo Polná získalo nově vybudovanou výškovou budovu pro skladování obilí u nádraží. Tradičně početné místní spolky zatím ještě zdárně rozvíjely svoji činnost.

Zapomenout na nebezpečí hrozící naší republice se nedalo. Občané se s ním denně seznamovali ze sdělovacích prostředků. Novin a rozhlasu, který byl již ve městě dostupný téměř 300 registrovaným majitelům radiových přijímačů. Samostatný amplion, jak se říkalo reproduktoru, byl mnohde, při vysílání významných událostí včetně sportovních přenosů, umístěn v otevřeném okně k poslechu na náměstí či v ulici. Špatnou zprávu se dozvěděli také 29. dubna 1938, kdy došlo k vyhlášení tzv. karlovarských požadavků SdP (sudetoněmecké strany v ČR) na autonomii pro německé obyvatelstvo. Nebezpečí lidí sjednocovalo. Svědčil o tom i společný průběh prvomájových oslav ve městě. Dne 15. května byl kladně přijat vydaný manifest na obranu republiky "Věrní zůstaneme". Také částečná mobilizace čs. armády, vyhlášená 21. května 1938, se setkala s jednoznačně kladným ohlasem u občanů. V tomto období obsadili vojáci čs. protiletadlové jednotky okolní vesnice s převážně německým obyvatelstvem, které stále více podléhalo vlivu propagandy předsedy fašistické SdP Konráda Henleina na autonomii a připojení pohraničí k Velkoněmecké říši. Z Berlína tyto požadavky ve svých výpadech proti Československu podporoval říšský kancléř Adolf Hitler.

V napjaté mezinárodní situaci probíhaly volby do obecních zastupitelstev. V Polné se konaly 29. května a nikdo snad ani netušil, že to budou volby na dlouhou dobu poslední. Předcházely jim předvolební schůze komunistů a národních socialistů. Obvyklé stranické půtky – kolorit každých voleb – šly v čase ohrožení státní samostatnosti stranou. Ve volbách zvítězila v Polné Komunistická strana, které dali voliči 712 hlasů a získala 9 mandátů do zastupitelstva. Druhou nejsilnější stranou byla Československá strana lidová (548 hlasů a 7 mandátů), Československá strana socialistická (295 hlasů) a dále pak Čs. živnostenskoobchodnická strana středostavovská (273 hlasů) získaly po 4 mandátech. Republikánská strana čs. venkova – agráři (219 hlasů, 3 mandáty), Čs. sociálně demokratická strana (146 hlasů, 2 mandáty), Národní sjednocení (110 hlasů a 1 mandát). Starostou se stal reprezentant ČSL Jaroslav Zachárník, kterému později připadl nelehký úkol – starat se o život města po

celou dobu německé okupace za Protektorátu Čechy a Morava. Prvním náměstkem se stal komunista Jindřich Pešák, druhým náměstkem národní socialista Jaroslav Hlouň. V městské radě měli po dvou zástupcích komunisté a živnostníci, po jednom lidovci, sociální demokraté a agráři. Ve volbách do místní obce získal křeslo starosty komunista Karel Kasal, místa náměstků národní socialista Karel Klusáček a lidovec Václav Smejkal. Politické strany, které při volbách do zastupitelstva získaly důvěru občanů, měly před sebou již jen krátkou dobu existence. Posledních předválečných voleb se zúčastnilo 2303 oprávněných voličů, právo volit měli občané starší 21 let.

V roce 1938 měli občané určitou víru k odvrácení hrozícího nebezpečí ze strany Německa. Stále ještě existovala Malá dohoda, vojensko-politické společenství ČSR, Jugoslávie a Rumunska k ochraně územní integrity a politické nezávislosti signatářů. Státy Malé dohody byly součástí francouzského spojeneckého systému, v němž ve střední Evropě hrála klíčovou roli ČSR. Existovala už i Společnost národů se sídlem v Ženevě, která měla zajišťovat mír systémem kolektivní bezpečnosti. V nepříznivé mezinárodní situaci, ve které se ČSR ocitla, se lidé chtěli v případě válečného konfliktu bránit.

Od roku 1937 vznikaly i v Polné nejrůznější dobrovolné organizace orientované na brannou činnost. Ve městě působil Okresní výbor pro zvýšení brannosti lidu v Polné (OVPZBL), ustavený 26. ledna 1936, Civilní protiletectká obrana, ustavená městskou radou na základě zákona č. 82/1935 Sb., a Svaz důstojnictva v záloze. Byla zde i Národní garda s evidenčním číslem 130, ve které působil asi 40 občanů. Pro výcvik získala vyřazené vojenské pušky. Republikánská strana čs. venkova – agráři – organizovala střelecké oddíly. Odbočka Masarykovy letecké ligy získala pro výcvik 32 zájemců první letadlo – kluzák a zahájila kurzy létání. Stranou nezůstávali majitelé motorových vozidel, kteří byli ochotni poskytnout své dopravní prostředky pro potřeby státu. V Polné bylo v té době registrováno celkem 45 automobilů. Mnozí se zúčastnili branného srazu motoristů. Z náměstí projelo městem 13 motocyklů, 20 osobních a 5 nákladních automobilů a sanitka. K obraně vlasti se připravovali též členové Sokola. O vojenskou přípravu žáků 4. ročníku měšťanské školy se staral při hodinách tělocviku učitel Václav Kouklík – legionář v hodnosti štábního kapitána v záloze. Na zdravotnickou službu se v místní organizaci Červeného kříže připravovalo téměř 80 členů. K obraně státu nebyli Polenští lhostejní ani pokud šlo o poskytnutí finančních prostředků. Na obranu státu přispěli částkou 100 tisíc korun. K národnímu uvědomění měly přispět i oslavy pořádané při 20. výročí bitev u Zborova a u Bachmače za I. světové války, ve kterých bojovali i příslušníci čs. legií. Obec pomáhala udělením domovského práva několika židovským rodinám, které musely uprchnout před

nacisty z Vídně po připojení Rakouska k Velkoněmecké říši. Toto rozhodnutí obecního zastupitelstva však narazilo na nesouhlas některých občanů. Antisemitismus z času známé Hilsneriády vystoupil po delší době ze svého stínu; někteří jednotlivci se s ním v období první a druhé republiky ztotožnili, jiní ho tolerovali.

Československo bylo stále více "trnem v oku" nacistickému Německu. Nad republikou se, obrazně řečeno, začínaly stahovat mraky. Také na Slovensku se ozývaly hlasy po autonomii. V Bratislavě se 4. června 1938 konala demonstrace Hlinkovy strany za autonomii Slovenska. Od 3. srpna jednala v ČSR Runcimanova mise, vedená britským lordem Runcimanem, který byl prostředníkem mezi čs. vládou a Henleinovou Sudetoněmeckou stranou. Snažila se přimět čs. představitele k maximálním ústupkům Konrádu Henleinovi. Svoji činnost mise ukončila až 16. září.

Polenští komunisté v této vyhrocené době svolali na Husovo náměstí 21. srpna 1938 Tábor lidu. Zde přítomní občané jednoznačně deklarovali podporu vládě a ochotu přinést pro svobodu vlasti oběti. Doba plná zvrátů a nesplněných slibů ze strany spojenců pokračovala. V dopise ze dne 12. září 1938 zasláném prezidentu republiky projevil polenské politické organizace obavu o osud republiky a o spojenectví se Sovětským svazem a Francií.

Německý kancléř Adolf Hitler 15. září 1938 pozval do Bertecksgadenu britského ministerského předsedu Nevilla Chamberlaina a vznesl požadavky, aby Československo postoupilo Německu území těch okresů, kde je více než 50 % německého obyvatelstva. Výsledkem schůzky bylo, že se britský premiér zavázal podporovat Hitlerovy požadavky.

Polenští občané stačili druhou zářijovou neděli prožít v pohodě Mrkvancovou pouť. Naleštěné atrakce, stánky, řetízkový kolotoč, houpačky a nádherný dětský kolotoč rodiny Hejduků z Čáslavi nabízely příjemné rozptýlení dospělým i dětem. Ve večerních hodinách doprovázela jízdu na kolotočích z pódia řetízkového kolotoče rodinná kapela v bílém oblečení. Klidná atmosféra konce léta na rozdíl od současného pouťového randálu. Bohužel, byla to poslední předválečná pouť s husou či řízkem k obědu a samozřejmě polenskými mrkvanci.

Špatné dny pro republiku, v návaznosti na sliby spojenců Hitlerovi, následovaly. Francouzská a britská vláda po poradách lordů Chamberlaina a Halifaxe s francouzským ministerským předsedou Daladierem a jeho zahraničním ministrem Bonnetem během týdne vypracovaly návrhy, podle nichž mělo Československo odstoupit podle návrhu Hitlera německé říši jím požadované území bez plebiscitu a zatím bez bližšího označení. Začalo vznikat ono známé rčení "o nás bez nás". Uvedené návrhy byly posléze předloženy prezidentu Bene-

šovi, s tím, že britské a francouzské velvyslanectví očekávají odpověď nejpozději 21. září 1938, kdy má Chamberlain pokračovat v rozhovorech s Hitlerem. Prezident a vláda tyto návrhy zamítli, protože byly učiněny bez předběžné porady s čs. zástupci. V noci 20. září vykonaly vlády Francie a Velké Británie nestoudný nátlak na prezidenta Edvarda Beneše a čs. vládu, aby odvolali své záporné stanovisko k anglofrancouzským návrhům. Vyslanci obou států – Victor Delacrois a Basil Newton – sdělili, že se v případě války čs. vláda nemůže nadít žádné pomoci od Francie a Anglie, pokud jejich návrhy nepřijme. Dne 21. září byl ustaven výbor na obranu republiky. Také čs. armáda se připravovala na válečný konflikt.

Mobilizace 1938 v Polně; muži před odjezdem ke svým vojenským útvarům

Ve stejný den proběhly na Husově náměstí v Polně odvozy koní pro armádu; bylo jich tehdy v polenském okrese, podle posledního sčítání, 605. Následující den – 22. září – proběhla ve státě generální stávka a byla jmenována vláda generála Syrového. Na náměstí se shromažďovali občané dychtiví dalších zpráv; zejména před radnicí a před poštovním úřadem, kde bylo možno získat čerstvé informace o dění ve světě a v Praze, sídle prezidenta a vlády. Rozhlasové přístroje v rodinách byly nepřetržitě v provozu.

Další porada Chamberlaina s Hitlerem proběhla ve dnech 22. až 24. září 1938 v Godesbergu, kde Hitler sdělil další požadavky vůči československému území. Projednali způsob, jak se bude zábor pohraničí provádět. Hitler požadoval okamžité vyklizení tohoto území. Tak nás prodávali. Dne 23. září vyzý-

val pražský rozhlas posluchače, aby setrvali u přijímačů a vyčkali na důležitou zprávu. Z rozhlasu zněly vojenské pochody a nervozita lidí stoupala. Po dlouhém čekání hlasatel oznámil, že byla nařízena všeobecná mobilizace vojáků v záloze do 40 let. Vláda generála Syrového prohlásila Hitlerovy požadavky na zábor pohraničí za nepřijatelné. Mobilizace byla provedena rychle.

S nadšením, že se konečně něco děje, odjížděli muži z Polné a okolí z polenského nádraží k posádkám. Po odjezdu lokálky uronily matky synů a manželky mužů nějakou tu slzičku. Odjezdy mužů do I. světové války, ze které se jich 265 domů do Polné nikdy nevrátilo, byly pro mnohé ještě v živé paměti. Tentokrát odjížděli bránit svou vlast. Davy lidí je 24. září v poledne vyprovázely k nádraží a byly pro odvedence velkou morální posilou. Občané skupovali zásoby potravin, petroleje, svíček a připravovali zatemňování oken. Pro potřeby armády byla na nádraží pokládána nová vedlejší kolej v délce 153 metrů a provedeny výkopové práce pro uložení čtyř ocelových nádrží, každá s objemem 500 hl, pro pohonné hmoty.

Život v pohraničí se stával pro české občany nesnesitelným. Do Polné přicházeli první uprchlíci z okolí Frýdlantu. Bylo jich 240 a v prvních dnech byli ubytováni provizorně v dívčí škole – od 26. září do 7. října. Hitler 26. září opět, před nacisty naplněným Sportpalastem, hřimal o pronásledování Němců v našem pohraničí. Vyjádření Chamberlaina, že Velká Británie nepůjde kvůli Československu do války posilovalo Hitlera v jeho nárocích. Dne 28. září prohlásil, že sudetský problém je poslední územní požadavek, který předkládá Evropě. Pokud jej ČSR nepřijme, německá armáda a letectvo přinese sudetským Němcům svobodu. Následující den 29. září 1938 se sešli Hitler, Mussolini, Chamberlain a Daladier v Mnichově na společné konferenci. Československo pozváno nebylo; v závěru nad ním vynesli rozsudek, v dějinách neslýchaný. Bez nás. Vyměřili na mapě hranice a zařídili, aby Německo mohlo toto pásmo obsadit 10. října. Chamberlain čs. velvyslanci dr. Mastnému, který k jednání konference nebyl připuštěn, jen na chodbě – jaksi mimochodem – sdělil rozsudek konference. Mimo to nařídil, že se Československo musí dohodnout i s Polskem a Maďarskem, jaké území jim postoupí, jinak to určí sami. Ministerský předseda armádní generál Syrový v rozhlasovém projevu řekl občanům, že prožívá nejtěžší okamžik svého života, neboť plní nejbolestivější úkol, "nad který by bylo lehčí zemřít"...

Dne 30. září 1938 čs. vláda mnichovský diktát přijala se závěrem, že uvážila všechny možnosti a má-li volbu mezi Mnichovem a smrtí národa, musí zachovat národ. Mohli jsme se bránit? Tolikrát položená otázka! Kladli si ji občané i politici ještě i dlouhá léta po Mnichovu a setkáváme se s ní i v současnosti. Německá armáda byla tehdy v plné pohotovosti u našich hranic a Hitler řekl

ministru zahraničí Chvalkovskému, že za 8 hodin může zničit celé Československo. Ve Velké Británii a Francii zavládla ohromná radost, že jejich státníci zachránili mír. Přes milion našich vojáků, s velkým zklamáním ze zrady, bez boje opouštělo hranice.

Dnem 1. října 1938 začalo období pomnichovské – druhé republiky – s historicky krátkým obdobím do 14. března 1939. Republiky ochuzené o rozsáhlé oblasti hospodářského i strategického významu odstoupené po mnichovské dohodě Německu. Desetitisíce Čechů utíkaly z pohraničí do vnitrozemí se skromným vybavením, většinou jen s několika ranci. Také do Polné přišlo dalších 65 vystěhovalců z Mostecka, kteří byli provizorně ubytováni opět v dívčí škole. Byli mezi nimi i němečtí občané prchající před nacisty. Většina politických stran a spolků se ujala pomoci těmto lidem. Proběhla rozsáhlá sbírka šatstva i nábytku, organizovaná TJ Sokol Polná a odbočkou Červeného kříže. Provizorní ubytování získali uprchlíci v areálu zámku. Výbor pro uprchlíky v Polné získal státní dotaci 10 tisíc korun z tzv. "Anglické pomoci!" na opravu zámeckých místností pro rodiny vystěhovalců z pohraničí. Nepříjemnou zprávou pro občany byla abdikace prezidenta Edvarda Beneše 5. října a jeho odchod do ciziny. Pro mnohé občany byl tento krok prezidenta zklamáním.

Na Slovensku byla na základě Žilinské dohody ustavena 7. října slovenská Tisova autonomní vláda. Vídeňská arbitráž z 2. 11. 1938 změnila stále ještě čs. hranice ve prospěch horthyovského Maďarska; na základě rozhodnutí ministrů zahraničních věcí Německa a Itálie ukončila tak dělení ČSR zahájené mnichovskou dohodou. Prezidentem okleštěné republiky byl 30. 11. zvolen Emil Hácha. V souvislosti s mnichovskou kapitulací se projevil morální marasmus, do něhož česká společnost upadla. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě, to byla "Druhá republika 1938 až 1939" podle hodnocení historiků Jana Gebharta a Jana Kuklíka. Polná nebyla výjimkou.

Stejně, jako v minulosti, když se objevily potíže, vynořily se na povrch anti-semitské nálady. V Polné, poznamenané Hilsnerovou aférou z přelomu století, se objevovaly protižidovské letáky. Psané na psacím stroji byly šířeny ve městě v noci na 29. 11. a další, již tištěné, na 8. 12. 1938. V hlášení polenských četníků Okresnímu úřadu v Německém Brodě bylo mimo jiné uvedeno: "Rečené letáky s protižidovskou akcí nevyvolávají u místního obyvatelstva veřejně zvláštního zájmu, avšak jest toto počínání tajně schvalováno a skrytě podporováno všemi vrstvami obyvatelstva." Iniciátorem protižidovských nálad byl polenský učitel Josef Prouza, který své antisemitské názory hlásal v regionálním tisku. Požadoval očistění TJ Sokol od neárijských občanů.

Mimo jiné napsal: "Polenští Židé, zvláště někteří, nestarali se nikdy o nenápadnost, naopak spatřovali jsme je všude se drátí v čelo – často s drzostí jenom jim vlastní. Kromě pěveckého spolku nebylo v Polné jiného, v němž by nepůsobili. Polná má příliš v paměti Hilsnerův zločin, aby měla příčiny pro židomilství. V celém národě pak nepožívají důvěry. Nikdy se o ni nesnažili, a proto ji nemohli získat." V návaznosti na závěry výborové schůze ČOS ze dne 24. 10. 1938, kde se hovořilo o možnosti omezit členství židovských občanů v sokolské organizaci, se v TJ Sokol Polná, která měla 240 dospělých členů, utvořily dva tábory s diametrálně odlišnými názory na členství sedmi místních Židů. Ultimativní požadavek na jejich vyloučení podepsalo 39 členů s tím, že jsou rozhodnuti vzdát se členství v Sokole, pokud vedení jednoty tuto očistu v sokolských řadách nebude ochotno provést. Iniciátor tohoto požadavku a pravděpodobný autor letáku a protižidovských akcí Josef Prouza se stal předním činitelem české fašistické organizace Vlajka (v roce 1938 měla 2000 členů), kolaborantem a díky německým okupantům ředitelem školy v Polné. Jeho odpůrce, rovněž učitel, Václav Škarka, náčelník TJ Sokol Polná, se spojil do protinacistického odboje a zahynul v koncentračním táboře Osvětim. Antisemitismus zesílil i v jiných polenských organizacích. Národní garda schválila vyloučit ze svého sdružení židovské občany. Skvrnou v polenské historii bylo prosincové usnesení městské rady o vybudování židovského uprchlického tábora v Polné pro 800 až 1000 lidí. Bylo stanoveno, že žadatelé si sami opatří pozemky, do vybudování se zapojí jen lidé z Polné, veškeré potřeby pro stavbu budov budou pořizovat jen v polenských obchodech. Přitom obyvatelé židovského původu by nesměli vykonávat žádnou obchodní ani politickou činnost. Tento záměr se naštěstí nepodařilo realizovat.

Fašizace veřejného života v pomnichovské republice prosakovala i do myšlení některých lidí v Polné. Probíhaly spory mezi příslušníky politických stran a jednotlivých spolků. Mnohé čekala jen krátká doba existence. Strany z pravé části politického spektra se spojily se Stranou národní jednoty. Sociální demokraté potom ve spolupráci s některými národními socialisty vytvořili Národní stranu práce. Tyto dvě organizace měly představovat okleštěný politický systém v tzv. druhé republice – v "samostatném" Česko-Slovensku, jak zněl od 19. listopadu 1938 oficiální název státu. Členům zastupitelstva zvoleným v Polné za KSC bylo 29. 12. sděleno, že na základě úředního rozpuštění KSC (její činnost byla zastavena v říjnu 1938) pozbývají členství v tomto orgánu samosprávy. Ani nově vzniklé politické strany neměly dlouhé trvání. Koncem dubna 1939 je nahradila jediná strana zvaná Národní souručenství. To již neexistovalo ani Česko-Slovensko. Počátkem roku 1939 stačil ještě zahájit svou činnost Dramatický a zábavní spolek Merkur, na rybníku "Školák" začalo hrát

první polenské mužstvo hokej. Významnou akcí bylo zahájení přípravných akcí na výstavbu sokolského kina v zámeckém rondelu.

Měsíce zapsané v našich dějinách jako "druhá republika", od podepsání mnichovské dohody v září 1938, se nenávratně blížily ke svému konci. Období zklamání, ale i pozvolné radikalizace veřejného života směřující k tak zvané autoritativní demokracii mnohde s fašizujícími tendencemi skončilo 14. března 1939. Slovenský sněm odhlasoval vytvoření Slovenské republiky, Maďarsko zabralo Podkarpatskou Rus. Dne 15. března 1939 okupovala německá armáda zbytek území Čech a Moravy, byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava a jeho začlenění do rámce německé říše. Veřejný politický život přestal v okupované zemi na dlouhých šest let prakticky existovat.

Použitá literatura:

Kolektiv autorů: *Polná 1242-1992*, Polná 1992

Prchal, Jan: *Polná ve 20. století*, Polná 2006

Rokytky - vlastivědný zpravodaj, č. 11/2006

Šup, Milan: *Historie Polné ve volebních výsledcích*, Polensko, č. 1/2000

Urbánek, Miroslav: *Kapitoly z dějin sokolského hnutí v Polné*, Polná 2003

Jiří Jakeš

Střípky z historie školy v Hrbově

Povinnou šestiletou školní docházku pro děti od šesti do dvanácti let uzákonila v roce 1774 císařovna Marie Terezie. V Polné se do roku 1774 dostávalo vzdělání jen dětem bohatých měšťanů, které byly vyučovány na Kaplance (dnes sídlo Policie ČR).

Na venkově se vyučování odbyvalo povětšinou jenom v soukromých domech. Než byla v Hrbově postavena v roce 1829 budova školy, docházely děti do čp. 26 (u Zedníčků) a do čp. 7, kde se dlouhá léta říkalo u Kantorů. Od kterého roku se zde učilo, se mi, bohužel, nepodařilo zjistit, ale vím jenom tolik, že na čp. 7 tento „učitelský úřad“ vykonával Jan Urban, který sloužil u c.k. rakouského vojska a po ukončení dvanáctileté vojenské služby učil děti ve svém domě. S. Brabec uvádí v *Pamětní knize hrbovské školy*, že každé dítě si s sebou muselo přinést vyučovací prkénko a špalíček na sezení. V této době docházka místních dětí nebyla pravidelná, vyučování se proto většinou odbyvalo v zimních měsících, protože v létě bylo mnoho práce na hospodářství, kde musely děti pomáhat.

Za prvního spolehlivě známého učitele můžeme považovat Antonína Starého, který do Hrbova přišel 12. 10. 1828. A. Starý se zasloužil o vystavění nové školní budovy, která byla postavena rok po jeho příchodu, tedy v roce

1829, nákladem obce, který činil 800zl. Na stavbu školy přispěl i hrabě Vratislav z Mitrovic.¹⁾ Škola v čp. 54 byla slavnostně vysvěcena 8. 11. 1829 děkanem P. Josefem Martincem. Pro školní mládež byla budova školy poprvé otevřena 9. 11. 1829 za účasti učitele Antonína Starého a místního školního dozorce Tomáše Klusáčka. Jak se můžeme dočíst v *Pamětní knize hrbovské školy*, tento den byl celou obcí „radostně slaven“. Antonín Starý²⁾ působil na hrbovské škole až do své smrti v roce 1854. Jeho nástupcem se stal Albín Starý, který dbal i na křesťanskou výchovu svých svěřenců; např. 10. a 11. 6. 1878 byl se svými žáky v děkanském chrámu v Polné na svátosti svatého biřmování. Těchto oslav se v dalších letech děti se svým učitelem Albínem Starým účastnily docela často, např. v roce 1892 byla účast na pobožnostech 42 žáků. Albín Starý byl do roku 1876 zatímní učitel, poté řídícím.

Dosavadní školní budova brzy přestala vyhovovat rostoucímu počtu žactva³⁾, a proto byla v roce 1880 na místě staré budovy postavena budova nová, kterou na své náklady vystavěla obec. Dne 24. 10. 1880 byla budova školy, čp. 54, vysvěcena. Na tuto slavnost se z širokého okolí do obce sjelo mnoho hostů, např. c. k. okresní hejtman Josef Hejda, člen c. k. okresní školní rady Jan Pleva, c. k. okresní soudce a všechen učitelský sbor okresu polenského, ale také všichni místní občané Hrbova i z okolních obcí. Svěcení nové školní budovy vykonal polenský kaplan Karel Pražan. Děti zpívaly sborové písně pod vedením ředitele polenské školy Ignáce Spinara. Kaplan Pražan ve svém proslovu zdůraznil nutnost školy v obci a domlouval rodičům, aby své děti do školy posílali. V závěru slavnosti se řeči ujali i místní žáci Josef Folta a Marie Stará, kteří všem zúčastněným poděkovali jménem svých spolužáků. Pro obec velkou událost okomentoval kronikář slovy: „*Tím ukončena slavnost svěcení školy, která zajisté po dlouhá léta nevymizí osadníkům z paměti.*“

S. Brabec k této události uvádí: „*Při tehdejší učitelské bidě musela se kantorka řídit jenom tzv. jednou rukou, proto každý člen tohoto stavu musel si přivydělat něco i mimo školu; z toho důvodu si starý učitel zařídil při hrbovské škole dostatečné chlévy a stodolu. Vlastní učebna se však postavila na mokru a nevyhovovala v pozdějších letech.*“

K 9. 5. 1881 máme zajímavou zprávu v *Pamětní knize hrbovské školy*, která se váže ke slavnosti na počest sňatku prince Rudolfa s princeznou Stefanií, kdy k těmto oslavám byla budova školy zvláště vyzdobena, zevnitř i zvenku ozdobena věnci, které den předtím opatřilo místní žactvo. Učitel Albín Starý umístil v průčelí školy oltář s obrazem císaře Františka Josefa I., po pravé straně pak byly umístěny obrazy svatých a uprostřed obraz prince Rudolfa s princeznou Stefanií, který doplňoval znak zemský a říšský. Tato slavnost trvala dle dobových zpráv hodinu a byla provázena střelbou z ručnic. Druhý

den, tj. 10. 5. 1881 v 7 hodin ráno, po zazvonění zvonku, se ve škole shromáždily všechny děti spolu s místní školní radou a několika hrbovskými občany. Učitel Albín Starý vysvětlil důležitost sňatku prince Rudolfa. Poté všichni zpívali národní hymnu a celý průvod se vydal k pobožnostem do děkanského chrámu v Polné. V závěru pobožností nechal předseda místní školní rady připravit občerstvení pro školní mládež v hostinci Karla Culky v Polné, kde se podával chléb a dospělým pivo.

Dne 18. 8. 1881 bylo slavnostně ukončeno vyučování, které bylo spojeno s velkou slavností v děkanském chrámu v Polné.

Hrbovské škole se nevyhnuly ani inspekce, při kterých byli žáci zkoušeni ze svých vědomostí. Nutno dodat, že výsledky byly vždy velmi dobré.

I v následujících letech se místní žactvo účastnilo různých pobožností a slavností habsburské monarchie v děkanském chrámu v Polné (např. 27. 12. 1882 a 27. 5. 1884). Při těchto příležitostech učitel vždy žákům vysvětloval význam a důležitost dané události.

V roce 1887 zřídila místní školní rada v Hrbově na rozkaz c.k. okresní školní rady nákladem 35 zlatých lesní a ovocnou zahradu na obecním pozemku za Klusáčkovými. Do této zahrady bylo správcem školy Albínem Starým naseto 6 kg lesního semena a nasázeno 9 šlechtěných jabloňových stromků.

O důvěře místních lidí k venkovskému učiteli svědčí událost z 28. 5. 1891. Ten den vypukl oheň u rolníka Tomáše Foltý, bydlicího v čp. 19. Jak se později ukázalo, tento požár úmyslně založil pasák Augustin Musil, sloužící u Foltů. Pomstil se za to, že ho Folta pohlavkoval kvůli špatně provedené práci. V Musilovi se zřejmě hnulo svědomí, protože třetí den, tj. 30. 5. 1891, se k tomuto činu přiznal učiteli Albínu Starému a ještě týž den byl předveden k soudu do Polné, kde byl za tento čin odsouzen k osmi týdnům vězení.

Dalším správcem školy se po smrti Albína Starého stal po roce 1895 Antonín Beneš, kterého roku 1905 vystřídal Rudolf Kadeřávek. Od roku 1909 vyučoval v Hrbově František Balcer. V roce 1903 bylo zavedeno vyučování ručním pracím, první učitelkou byla M. Housáková.

Počet žáků na počátku 20. století poněkud poklesl, ale po roce 1910 se opět vrátil na původní výši.

Budova školy čp. 54, přestavěná roku 1880, přestala rostoucímu počtu žáků vyhovovat, proto bylo roku 1914 přikročeno ke stavbě budovy nové. Ta však byla z důvodu vypuknutí I. světové války (1914-1918) dokončena až v roce 1919. Tato nová budova školy byla postavena nákladem 120 000 K. Z veřejných prostředků dostala obec na stavbu budovy jenom 5000 K. Škola byla 29. 4. 1920 v odpoledních hodinách slavnostně posvěcena kaplanem Tomášem

Obršlíkem. Stará budova čp. 54 byla prodána za 8000 K a přeměněna v hospodářskou usedlost.

Od 2. poloviny 20. let minulého století počet žactva trvale klesal, až na 36 žáků ve školním roce 1934/35. Nárůst zaznamenáváme až na konci 30. let, opět na 48 žáků. Jako správci působili na stálé jednotřídní škole J. Slepíčka, Josef Jahoda, J. Milichovský, Otto Školník a Božena Pokorná. Od roku 1939 byla zřízena druhá třída, jejímž prvním učitelem se stal J. Kadeřa. V roce 1943 klesl počet žáků na 40 a druhá třída byla zase zrušena. Ve školním roce 1952/53 navštěvovalo školu 44 žáků.

Seznam řídících učitelů na škole v Hrbově

do roku 1828 Jan Urban, čp.7 /U Kantorů/

12. 10. 1828-1854 Antonín Starý

1854-1898 Albín Starý (v letech 1854-1877 zatímní učitel)

1898-1905 Antonín Beneš

1905-1909 Rudolf Kadeřávek

1909 František Balcer, poslední učitel na staré škole čp.54

1922-1923 J. Slepíčka

1923-1934 Josef Jahoda

1934-1935 J. Milichovský

1935-1938 Otto Školník

1938-1939 Božena Pokorná

1939-1953 Otto Školník

Poznámky:

1. Hrabě Vratislav z Mitrovic na stavbu budovy nové školy přispěl z knížecích důchodů 100 měř vápna, 2000 šindelů a 2 kopy prken (Památní kniha jednotřídné školy v Hrbově 1829-1892, SOkA Jihlava)

2. Antonín Starý pobíral v této době plat podle příznání na školném 137 zl., 5kr., 8 měř polí za 32 zl, celkem 169 zl. 5 kr. a 6 sáhů dříví pro školu. V roce 1841 navštěvovalo školu 22 hochů a 32 děvčat, nedělní žáci: 18 hochů a 15 děvčat (*Pamětní knihy polenských děkanů*, přeložil MUDr. Karel Turecký, Městské muzeum Polná)

3. V roce 1877 hrbovskou školu navštěvovalo 67 žáků

Prameny a literatura

S. Brabec: *HRBOV – popis usedlosti*, strojopis 1942

Gedenkbuch der Dechantei in der Stadt Polná ab anno 1836, SOkA Jihlava, fond Děkanický úřad Polná

informace Ludmily Vomlelové z Polné

informace Josefa Lašky z Hrbova

Památní kniha jednotřídné školy v Hrbově 1829-1892, SOkA Jihlava

Pamětní knihy polenských děkanů; přeložil MUDr. Karel Turecký, Městské muzeum Polná

J. Prchal: *Biografický slovník Polska*, Linda Polná 2002

Jiří Klusáček

Marie Zuzana Klusáková z Bačkova

V polenském děkanském chrámu Nanebevzetí Panny Marie se zachovalo několik náhrobních kamenů z bývalého zrušeného farního kostela. V publikaci¹⁾ Filipa Plašila o tomto chrámu jsem našel, pod fotografií náhrobního kamene, jméno Marie Zuzany Klusáčkové z Bloenstein. Pro mě, který se zabývá rodem Klusáčků, to bylo vzrušující zjištění.

Latinský nápis na náhrobním kameni zní:

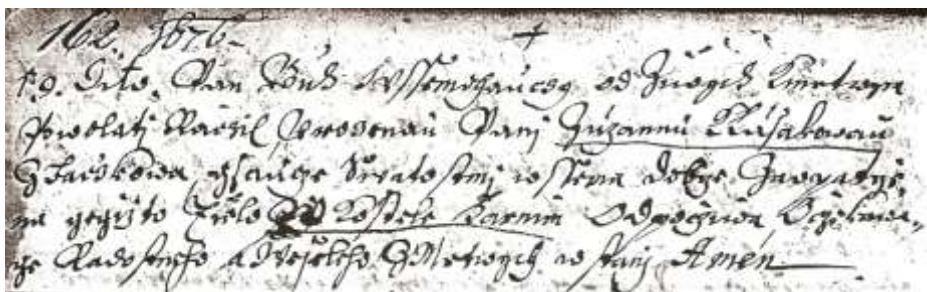
HOC POSTREMUM VOS
ALLOQUOR MISEREMINI MEI
SALTEM VOS AMICI MEI
MARIA SUSANNA KLUSAKIANA
NATA A BLOENSTEIN
AETATIS 32 ANNORUM
QUAM BREVIS HAEC VITA
QUAM LONGA AETERNITAS
CUIS ITER INIVIT
HIC POLNAE HORA 9 ANTE MERIDIEM
18. MENSIS MARTII ANNO 1676
REQUIESCAT IN SANCTA PACE

TÍMTO NAPOSLEDY K VÁM
PROMLOUVÁM, SMILUJTE SE NADE MNOU
ALESPŮŇ VY PŘÁTELÉ MOJI.
MARIE ZUZANA KLUSAKIÁNA
ROZENÁ Z BLOENSTEIN,
MAJÍCÍ 32 LET.
JAK KRÁTKÝ JE TENTO ŽIVOT,
JAK DLOUHÁ JE VĚČNOST.
JEJÍ CESTA SKONČILA
ZDE V POLNÉ V HODINĚ 9 DOPOLEDNE
18. MĚSÍCE BŘEZNA ROKU 1676.
AŽ ODPOČÍVÁ VE SVATÉM POKOJI.

Po jeho přečtení mě ale ihned napadlo mnoho otázek. Lze ověřit úmrtí jmenované v matrice zemřelých? Znamená polatinštěné jméno Klusakiana opravdu Klusáčková? Kde se nachází Bloenstein, resp. jde o rodiště Zuzany nebo její rodné jméno? Jakému rodu patří erb (čtvrcený znak v 1. poli 4 lilie, ve 2. poli rozkřídlená orlice, v 3. poli kotva a ve 4. poli trubka, na horním okraji znaku koruna) vytesaný na náhrobním kameni? Má snad nějakou vazbu k Jakubovi Klusáčkovi z Hrbova, v té době žijícím nedaleko Polné?

Na první otázku jsem našel rychlou odpověď. V rejstříku matriky zemřelých pod heslem Klusáček, který jsem si kdysi vypsál v Moravském zemském archivu, jsem našel zápis: *dne 19. 3. 1676 Zuzana Klusáčková z Bečkova, pochována ve farním kostele*. Jde tedy zcela jistě o jmenovanou, která zemřela 18. 3. 1676 a o den později měla pohřeb v kostele, jak prokazuje náhrobní kámen. Zápis v matrice je český a přináší další otázku. Kde se nachází Bečkov uvedený jako přízvisko u jména Zuzany? A proč matriční zápis naopak nic neříká o Bloensteinu?

Jak vypadá konkrétní zápis v matrice?

162. 1676

19. dito. Pán Buh Wssemohauczy od Žiwych Kmrtyw
powolatj Račzil Urozenau Panj Zuzannu Klusakowau
Z Baččkowa, gsaucze Swatostmi wssemi dobře Zaopatrze-
na gegižto Tělo při Kosteľe Farnim Odpočziwa, Očekawa-
je Raďostneho a Weseľeho ZMrtwych w stanj. Amen ²⁾

Rozluštění matričního zápisu umožnilo odpovědět na druhou otázku zcela jednoznačně. Zápis uvádí Zuzanu Klusákovou, nikoliv Klusáčkovou. Mýlil se jak autor rejstříku k matrikám, tak překladatel nápisu na náhrobním kameni. Ostatně již na kameni uvedené polatinštěné jméno Klusak-iana je dost vzdáleno od latinského přepisu jména Klusáčková, které by muselo, odvozené stejným pravidlem, znít Klusaczk-iana.

Z jakého rodu byla paní Zuzana a kde se nachází Bloenstein, uvedený na náhrobním kameni? Pátrání po lokalitě Bloenstein a výše uvedeném znaku však nebylo moc úspěšné. Na francouzské internetové stránce zabývající se výrobou a prodejem erbů se pod jménem Bloenstein nachází znak velice podobný erbů paní Zuzany. K vlastnímu jménu Bloenstein, však informace prakticky nelze získat, obec pod tímto jménem, jak se zdá, neexistuje.

Úspěch ovšem přinesl pokus hledat jméno Bloemstein³⁾, kdy se na německém genealogickém serveru „GeneAll.net“ našla přímo naše paní Zuzana, uvedená zde jako Maria-Susanna von Bloemstein, s nepřesným datem narození 1640 a přesným datem úmrtí 1676. Správné datum jejího narození, jak lze přesně odvodit z nápisu na náhrobním kameni, byl rok 1644. Jejím otcem byl Adam Adalbert von Bloemstein (nar. cca 1610) a její matkou Ludmila Maxmiliána Lukavská z Lukavice (nar. cca 1615), o jejichž životních osudech ovšem více nevíme.

Dovídáme se i další podstatnou informaci. Zuzana byla manželkou Jana Maxmiliána Klusáka z Kostelce (nar. 1625).

Ke stejnému zjištění jsme došli i z druhé strany, pátráním po přízvisku uvedeném v matričním zápise „z Bečkova“. I zde byla první informace z matričního rejstříku matoucí, protože k tam uvedenému Bečkovu nešlo žádné podstatné informace nalézt. Jiné to však bylo s pátráním po obci Bačkov, který jak se ukázalo, po roce 1650 vlastnili Klusákové z Kostelce.

Obec **Bačkov**⁴⁾ se nachází mezi městy Golčův Jeníkov a Světlá nad Sázavou, poblíž městečka Habry, v okrese Havlíčkův Brod. První zmínka o obci se vztahuje k roku 1307, kdy Bačkov nabyl benediktinský klášter ve Vilémově. V roce 1421, po zničení kláštera, přešel Bačkov do majetku krále Zikmunda. Po roce 1429 jej získává Mikuláš Trčka z Lípy, který jej připojil ke svému panství Světlá nad Sázavou. Jména hrabat Trčků bylo po zavraždění Valdštejnova generála Adama Erdmana Trčky z Lípy (kterým rod vymřel) konfiskováno na základě císařského patentu z března 1634, potvrzeném soudem v květnu 1636. Císař Ferdinand II. Bačkov jako konfiskát převedl na svého komorníka a válečného radu Dona Aldobrandina. V této době došlo k rozdrobení světelského panství a Bačkov se stal samostatným statkem. Kolem roku 1650 se stal pánem Bačkova Albrecht Beneš Klusák z Kostelce.

Klusákové z Kostelce⁵⁾ je jméno staročeského vladyckého rodu, jehož erbem byly dva zlaté hevery k natahování kuší (později se říkalo veřeje) na modrém štítě. Jan Oldřich Klusák z Kostelce měl s manželkou Barborou Dobřenskou syna, výše uvedeného Albrechta Beneše, jenž byl fořtmistrem a později hejtmanem na Trčkovských panstvích. Když byl A. E. Trčka s Valdštejnem v roce 1634 v Chebu zavražděn, byl Albrecht Beneš vzat do vazby. Brzy byl ale propuštěn, protože mu nebylo žádné provinění prokázáno. Jeho manželkou byla Hedvika Něnkovská z Medonos.

V roce 1625 se jim narodil syn Jan Maxmilián Klusák z Kostelce. Ten se stal posléze radou komorního soudu. Po smrti otce Albrechta Beneše v roce 1651; na něj přešel statek Bačkov. Jan Maxmilián se oženil s naší Marií Zuzanou z Bloemsteinu a ta se pak psala z Bačkova, jak je zřejmé ze zápisu v matrice zemřelých. Měl s ní v roce 1670 dceru Janu Alžbětu Klusákovou z Kostelce (†1713), která si posléze vzala Jana Rudolfa Vančuru z Řehnic (†1718) a syna Jana Václava Klusáka z Kostelce, který se narodil v roce 1674, dva roky před smrtí matky.

Po smrti Zuzany se Jan Maxmilián podruhé oženil. Druhá manželka byla Alena Bukovská z Hustiřan (†1738). S ní měl Jan Maxmilián syna Bernarta Josefa a dceru Barbaru Terezii, která si později vzala Václava Bernharda Jestřibského z Rýzmburka a na Puchlovicích.

Jan Václav Klusák z Kostelce převzal Bačkov v roce 1695, kdy zemřel jeho otec Jan Maxmilián. Jeho manželkou byla Anna Marie Koučovna z Kouče. Jan Václav zemřel v roce 1747 a byl pohřben v sedleckém klášteře, jako poslední

svého rodu po meči. Po něm držela Bačkov Tereza Amchová z Borovnice, rozená Klusáková z Kostelce, manželka Matěje Amchy z Borovnice pána na Nové.

Shrneme-li výsledky našeho pátrání, můžeme konstatovat, že zesnulá byla příslušnicí patrně rakouského rodu Bloemsteinů, která se provdala do rodiny Klusáků z Kostelce. Jan Maxmilián Klusák z Kostelce, její manžel, vlastnil statek Bačkov a po něm se také Zuzana psala. Měla nejméně jednoho syna a dceru. Vazba k našemu rodu Klusáčků není žádná. Snad se ale podařilo podotknout dávno zapomenutý osud jedné, v mladém věku zemřelé, paní i osudy jejich rodinných příslušníků a potomků.

Dnešního dne se dožili její potomci z rodu Dobrzenských z Dobrzenicz. Jak vyplývá z rodokmenu⁶⁾ Jana Josefa Dobrzenského, byla dcera Marie Zuzany z Bloemsteinu, výše uvedená Jana Alžběta, provdaná Vančurová, matkou Václava Rudolfa Vančury z Řehnic (1703-1772). Ten byl otcem Antonína Karla Vančury z Řehnic (1737-1792) a ten Josefa Jáchyma Vančury z Řehnic (1766-1827). Jeho dcera Marie Bedřiška Vančurová (1814-1847) se provdala za Jana Josefa II. Dobrzenského z Dobrzenicz (1812-1869) a od něj je již přímá cesta přes Jana Václava II. (1841-1919), Jana Josefa III. (1870-1947) a Jana Maxmiliána (1911-1996) k dnešnímu Janu Josefovi IV. (*1946) resp. jeho synovi Janu Václavovi III. (*1976). S Marií Bedřiškou přešlo od Vančurů na Dobrzenské vlastnictví zámku v Chotěboři, který je v jejich vlastnictví a užívání i dnes. Zámek v Bačkově rovněž existuje, je ale v žalostném stavu; je součástí areálu zemědělského podniku.

Quam brevis haec vita, quam longa aeternitas.

Poznámky:

1) *Historie děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné*, str. 92, Polná 2007

2) v přepisu: 162 (strana) 1676, 19.(března) *Pán Bůh všemohoucí od živých k mrtvým povolati ráčil urozenou paní Zuzanu Klusákovou z Bačkova, jsouce svátostmi všemi dobře zaopatřena, jejížto tělo při kostele farním odpočívá, očekáváje radostného a veselého z mrtvých vstání. Amen*

3) http://www.geneall.net/D/per_page.php?id=107716

4) http://backov.aspweb.cz/historie_obce.aspx

5) <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/282037-klusak-z-kostelce>

6) HYPERLINK "http://genealogy.euweb.cz/ancest/dobrz.html"

<http://genealogy.euweb.cz/ancest/dobrz.html>, Miroslav Marek

Kontakt na autora: Ing. Jiří Klusáček
Praha – Ruzyně
jiri@klusacek.cz